

મહર્ષિ યાજ્ઞવલ્ક્ય અને રાજા જનક : બૃહદારણ્યકોપનિષદમાંથી એક વાર્તા

એક સમયની વાત છે, અગ્નિહોત્ર યજ્ઞ દરમ્યાન વિદેહના રાજા જનક અને મહર્ષિ યાજ્ઞવલ્ક્યની વચ્ચે વાર્તાલાપ ચાલી રહ્યો હતો. ઋષિ યાજ્ઞવલ્ક્યે જનક રાજાને એક વરદાન આપ્યું. વરદાન મળતા, જનક રાજાએ ઋષિ યાજ્ઞવલ્ક્યને વિનંતી કરી કે તેઓ કંઈક પૂછવા માગે છે અને ઋષિ યાજ્ઞવલ્ક્યે તેમની આ વિનંતી સ્વીકારી લીધી. તેથી જનક રાજાએ પોતાનો પ્રશ્ન પૂછ્યો :

“હે મહર્ષિ યાજ્ઞવલ્ક્ય, એ શું છે જે મનુષ્ય માટે પ્રકાશરૂપે કાર્ય કરે છે?”

“સૂર્ય, રાજન્” તેમણે ઉત્તર આપ્યો, “સૂર્યરૂપી પ્રકાશને કારણે મનુષ્ય બેસે છે, અહીંતહીં વનમાં જાય છે, પોતાનું કાર્ય કરે છે અને ફરી પાછો આવે છે.”

“સાચી વાત, મહર્ષિ.”

“પરંતુ મહર્ષિ, જ્યારે સૂર્યાસ્ત થઈ જાય છે ત્યારે એ શું છે જે મનુષ્ય માટે પ્રકાશરૂપે કાર્ય કરે છે?”

“ત્યારે ચંદ્ર તેના માટે પ્રકાશરૂપે કાર્ય કરે છે,” તેમણે કહ્યું, “ચંદ્રરૂપી પ્રકાશને કારણે મનુષ્ય બેસે છે, અહીંતહીં જાય છે, પોતાનું કાર્ય કરે છે અને ફરી પાછો આવે છે.”

“સાચી વાત, મહર્ષિ.”

“પરંતુ મહર્ષિ, જ્યારે સૂર્યાસ્ત થઈ જાય છે, ચંદ્રાસ્ત થઈ જાય છે ત્યારે એ શું છે જે મનુષ્ય માટે પ્રકાશરૂપે કાર્ય કરે છે?”

“ત્યારે અગ્નિ તેના માટે પ્રકાશરૂપે કાર્ય કરે છે,” તેમણે કહ્યું, “અગ્નિરૂપી પ્રકાશને કારણે મનુષ્ય બેસે છે, અહીંતહીં જાય છે, પોતાનું કાર્ય કરે છે અને ફરી પાછો આવે છે.”

“સાચી વાત, મહર્ષિ.”

“પરંતુ જ્યારે સૂર્યાસ્ત થઈ જાય છે, ચંદ્રાસ્ત થઈ જાય છે અને અગ્નિ પણ હોલવાઈ જાય છે ત્યારે એ શું છે જે મનુષ્ય માટે પ્રકાશરૂપે કાર્ય કરે છે?”

“ત્યારે વાણી તેના માટે પ્રકાશરૂપે કાર્ય કરે છે,” મહર્ષિ યાજ્ઞવલ્ક્યે કહ્યું, “વાણીરૂપી પ્રકાશને કારણે મનુષ્ય બેસે છે, અહીં-તહીં જાય છે, પોતાનું કાર્ય કરે છે અને ફરી પાછો આવે છે. એટલા માટે, હે રાજન્, જ્યારે મનુષ્ય

પોતાના હાથ પણ નથી જોઈ શકતો ત્યારે જો કોઈ શબ્દનું ઉચ્ચારણ થાય, તો તે એને સાંભળીને સીધો એ દિશામાં જાય છે.”

“સાચી વાત, મહર્ષિ.”

“પરંતુ જ્યારે સૂર્યાસ્ત થઈ જાય છે, ચંદ્રાસ્ત થઈ જાય છે, અગ્નિ હોલવાઈ જાય છે અને વાણી મૌન થઈ જાય છે ત્યારે એ શું છે જે મનુષ્ય માટે પ્રકાશરૂપે કાર્ય કરે છે?”

“ત્યારે આત્મા તેના માટે પ્રકાશરૂપે કાર્ય કરે છે,” તેમણે કહ્યું, “આત્મારૂપી પ્રકાશને કારણે મનુષ્ય બેસે છે, અહીંતહીં જાય છે, પોતાનું કાર્ય કરે છે અને ફરી પાછો આવે છે.”

‘બૃહદારણ્યકોપનિષદ’માંથી લેવામાં આવેલી આ વાર્તા ગુરુમાઈ ચિદ્વિલાસાનંદે એક સિદ્ધયોગ સત્સંગમાં કહી હતી. વાર્તાનું આ પુનર્લેખન પાદરી અને વિદ્વાન રેમોંદો પણિક્કર દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે.

બૃહદારણ્યકોપનિષદ : IV, ૩, ૧-૬.

(અનુવાદ) રેમોંદો પણિક્કર, *The Vedic Experience: Mantramamjari* (લોસ એંજેલિસ : યુનિવર્સિટી ઓફ કેલિફોર્નિયા પ્રેસ, ૧૯૭૭) પૃષ્ઠ ૩૩૪ : iii.

રેમોંદો પણિક્કર (વર્ષ ૧૯૧૮-૨૦૧૦), સ્પેનના એક રોમન કેથલિક પાદરી અને વિદ્વાન હતા. તેઓ પરસ્પર ધાર્મિક સંવાદના સમર્થક હતા. પોતાના પુસ્તક *The Vedic Experience: Mantramamjari* (ધ વૈદિક એક્સપિરિયન્સ : મંત્રમંજરી)માં ડૉ. પણિક્કર વેદો, અરણ્યકો અને ઉપનિષદો સહિત ભારતીય શાસ્ત્રોના ઘણા બધા અંશોનો અનુવાદ કરે છે.

વર્ષ ૧૯૯૬માં, મહાયાત્રા ટીચિંગ્સ વિઝિટ દરમિયાન જ્યારે ગુરુમાઈજી સ્પેનમાં હતાં, ત્યારે તેમણે સિદ્ધયોગ ધ્યાન શિક્ષક, સ્વામી શાંતાનંદને કહ્યું કે તેઓ ડૉ. પણિક્કરને મળે. થોડા દિવસો પછી સ્વામીજી ડૉ. પણિક્કરને મળવા માટે તેમના ઘરે ગયા, જ્યાં તે બંને વચ્ચે ડૉ. પણિક્કરનાં કાર્ય વિશે ખૂબ જ સરસ વાતચીત થઈ.

સ્વામી શાંતાનંદે કહ્યું, “ડૉ. પણિક્કર એક પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિ હતા. તેમને પૂર્વીય તથા પશ્ચિમી તત્ત્વજ્ઞાનના સમાગમમાં રુચિ હતી. તેઓ ઘણી બધી ભાષાઓમાં સહજતાથી બોલતા અને લખતા હતા; તેમને સંગીત પણ ખૂબ પ્રિય હતું. તેમના જ્ઞાનની વ્યાપકતા અને ગહનતાએ મારા પર ખૂબ ઊંડી છાપ છોડી હતી.”

